

АГРО-ЕКОЛОГИЧНО ОБУЧЕНИЕ

Земеделските производители като ръководители на екологично насочени дейности.

1. **Агро-екологични проблеми в България.**
 - Агро-екологични проблеми в стопанствата на фермерите
 - Проблеми натрупани от миналото

Следствия от ниската земеделска култура.

- изменения в качеството на водите
- изменения в биоразнообразието
- високо ниво на кисляване на почвите и ерозия
- изчезване на почвени типове, растителни и животински видове от биоразнообразието
- замърсяване на водата и почвата с пестициди и торове
- изчезване местообитанията на много животински видове

Мерки

Развитие на селските райони

- ✓ устойчиво земеделие – биологично производство
- ✓ интегрирани агро-екологични мерки водещи до стабилизиране на екосистемите
- ✓ предотвратяване процеса на изоставяне на земите
- ✓ подържане и подобряване на полуестествените местообитания за опазване на биоразнообразието

Пречки за решаване на някои агро-екологични проблеми, причинени от земеделска дейност

- Ниско екологично образование и осведоменост на земеделските производители
- Отсъствие на ефективни дейности за защита извън защитените територии
- Липса на поощрения за земеделските производители по отношение на възприемане на повече практики, целящи опазването на околната среда

Ферма, екология и общество!

Земеделие – многофункционална дейност,
основна за фермерите – (1) Произвеждат
храни и суровини за преработка

(2) В допълнение на традиционната си
земеделска дейност, да предоставят на
обществото и екологични услуги като:

- Съхраняват природата чиста
- Поддържат традиционния облик на пейзажа
- Опазват районите с природно и културно историческо наследство

Ферма, екология и общество!

За предоставените екологични ползи
и услуги на обществото, фермерите трябва
допълнително да бъдат компенсирани.

Кой и защо трябва да заплаща
“производството” на “екологичните
ползи и услуги”?

Ферма, екология и общество!

Така ще се съхраняват и запазват чисти почвите, водите и въздуха.

Ще се поддържа, възстановява и обогатява традиционния облик и особените черти на района, местообитанията на животни и птици

❖ Фермерите трябва допълнително да се обучават, да възприемат и продължават специфичните управленски практики, които помагат на екологията.

Финансиране на агро-екологичните програми

В страните от ЕС

- 50 % от бюджета на ЕС и 50 % от националния бюджет.

В новоприетите държави

- Разпределението е 80 % от ЕС и 20 % от Националния бюджет на държавата кандидат.

Начин за осъществяване на финансирането

- ❖ Фермерът се съгласява да промени системата си на земеделие по един много специфичен начин с цел производство на “екологично полезни продукти”.
- ❖ Държавата се съгласява да плати определена сума, за определен период, за покриване на допълнителните разходи или загуби.

Споразумението е доброволно!

Начин за осъществяване на финансирането

- Въпреки че участието е доброволно фермера трябва да бъде отговорен и последователен в дейността си !

Да спазва всички закони на страната за опазване на околната среда !

Пример:

Ако той има 15 парцела, а иска да сключи договор само за 4 или 5, задължава се да прилага и на останалите полета стандартите на ДЗП.

Не може да се плаща за законно регулирани неща !

Пример:

Горенето на стърнища.

АГРО-ЕКОЛОГИЧНИТЕ ПРОГРАМИ

- Възникват в средата на 80-те години в страните на ЕС
- В момента обхващат 20% от земеделските земи
- В тях земеделските производители получават средства за “алтернативна икономическа дейност”, защото предоставят на обществото екологични ползи и услуги, в допълнение на традиционната си земеделска дейност
- В момента те са единствената задължителна мярка в Регламента на ЕС 1257/99 за развитие на селските райони, който България трябва да прилага като страна от ЕС

Основна цел

- Да предостави поощрения на земеделските производители, за извършваните от тях дейности целящи опазване на околната среда. Тези поощрения ще се предоставят за определен вид пилотни дейности, в края на всяка година на ЗП одобрени да участват в мярката, за да ги компенсират за не получени доходи и направени разходи, свързани с извършваните от тях природоопазващи дейности.

Как ще стане това?

- Земеделските стопани се съгласяват да променят начина на стопанисване и обработване на земеделските земи по един специфичен начин с цел постигане на екологични ползи
- Правителството се съгласява да плати определена сума пари за определен период от време за покриването на всякакви допълнителни разходи или загуба на доходи

Прилагане на агро-екологичните програми

- Хоризонтално /върху цялата страна/
- Зонално/ върху избрани области от страната/
- Комбинация от двете

Приложение на дейностите по мярката

Дейност	Пилотен Район	Пилотна култура / порода
Биологично земеделие		Да
Застрашени местни породи животни		Да
Управление на полуестествените местообитания	Да	
Подкрепа на антиерозионни практики	Да	

Подходи, използвани при разработване на агро-екологичните програми

- Лесен за изпълнение и достъпен за всички земеделски стопани (разбираеми от участниците)
- Специално насочен към опазването на точно определени видове и местообитания - с високи изисквания и труден за изпълнение
- Комбинация от двете

Национална Агро-екологична програма

- Разработва се, допълва се и се прилага от МЗГ, съвместно с МОСВ, МРРБ и различни НПО, които работят в тази област.

Как и защо са избрани основните дейности

Биологично земеделие

- значително изоставане на страната спрямо редица европейски страни, натрупали десетилетен опит в биологичното производство

1. Почвено-климатични условия изключително благоприятни.
2. Традиционен производител на селско-стопанска продукция.
3. Намалена употреба на торове и пестициди
4. Положителна тенденция за прилагане на по-малко торове и пестициди, защитавайки почвите и водите

Биологично земеделие

5. Био продуктите са здравословна и качествена храна от която не бива да бъде лишаван българският потребител.
6. Български био продукти могат да запълнят пазарни ниши в други страни.
7. Да се навакса закъснението с производството на биологична продукция в сравнение с други страни.

Опазване на застрашени местни породи животни

- Старите местни породи са част от наследството на една страна. По данни на МОСВ в резултат на човешка дейност през последните десетилетия безвъзвратно са изчезнали 6 местни породи. Загубата на тези популации е в разрез с принципите за устойчиво развитие на животновъдството и с правилното управление на генетичните ресурси.

Въвеждане на противоерозионни практики в земеделските земи

- По данни на МОСВ на водна ерозия са подложени всички обработваеми земи наклон над 6 ° или 4 832 011 ха, или 72 % от обработваемите земи. От тях 802 хил.ха са много силно ерозирани, а 875 хил.ха се нуждаят от спешна противоерозионна защита. Ветровата ерозия е засегнала приблизително 1 657 386 хил.ха или 29 % от обработваемите площи. Ерозията на почвите се очертава като един от най-деградационните процеси в страната. Ерозираните почви са с намалени продуктивни качества и застрашават цели райони от опустиняване.

Национални стандарти, определящи условията за поддържане на земята в добро земеделско и екологично състояние

- ЗАПОВЕД - № РД 09-293/ София 04.05.2007 г.

Национални стандарти:

1. Опазване на почвата от ерозия:
2. Запазване на органичното вещество:
3. Запазване структурата на почвата:
4. Осигуряване на минимално ниво на поддръжка на естествените местообитания:

Необходимост от прилагането на Националните стандарти

- Прилагането на националните стандарти гарантира устойчиво управление на земите.
- Цели използването на земните ресурси за производство на блага за задоволяване на постоянно нарастващите и променящите се потребности.
- Създава баланс между производството и опазването на околната среда.
- Цел - да се запази природата в нейният най-първичен вид. Да се поддържат функциите на земните ресурси в полза на обществото по устойчив начин.

Опазване на почвата от ерозия

- *Национален стандарт 1.1:* В Блока на земеделското стопанство с уникален идентификационен номер и обработваеми площи с размери над минималния според схемата за подпомагане (1 ха за СЕПП; 0,5 ха за други) е задължително в общата сеитбооборотна площ да се включат минимум 40% култури със слята повърхност, с изключение на площи за производство на тютюн.
- Този стандарт регламентира разпределение на площите в стопанството, с оглед предотвратяване на ерозията, и означава че минимум 40 % площ в земеделското стопанство трябва да е заета от култури със слята повърхност.

Опазване на почвата от ерозия

- *Национален стандарт 1.2:* За отглеждане на земеделски култури се забранява използването на крайречни площи на разстояние минимум 5 m от реката.
- При обработките на почвата се създават условия за ерозия на терена. Оставянето на защитна ивица предотвратява износа на обработваемия почвен слой.
- *Национален стандарт 1.3:* Задължително е запазването и подържането на съществуващите трайни тераси в блока на земеделското стопанство и/или земеделски парцел и сключването на споразумения между земеползвателите на даден физически блок.
- Запазването на трайните тераси в блока е задължително с оглед предотвратяване на водната и ветрова ерозия. Земеползвателите на такива парцели трябва да бъдат добре запознати с протичащите ерозионни процеси и трайните увреждания за почвата

Запазване на органичното вещество

- *Национален стандарт 2.1:* На един земеделски парцел се забранява монокултурно отглеждане за повече от две поредни години на лен, слънчоглед, захарно цвекло, грах.
- Растенията отделят чрез корените си вредни за следващите посеви от същата култура органични вещества, които не са вредни за посеви от други растения и могат да ги подхранват.
- *Национален стандарт 2.2:* Задължително е стърнищата от полски култури да се заорават в почвата за създаване на благоприятни условия за трансформиране в органично вещество и се забранява тяхното изгаряне.
- Заораването на сламата и органичните остатъци осигурява източник на енергия, чрез съдържащите се в тях въглеродни съединения за почвените микроорганизми. Повишава се биологичната активност на почвата.

Запазване структурата на почвата

- *Национален стандарт 3.1:* Задължително е чрез правилен подбор на земеделска техника и подходящи технологии на обработка да не се допуска вторично уплътняване на почвата при култури със слята повърхност.
- При условията на съвременното интензивно земеделие, плътността на почвата е изложена на въздействие и изменение под влияние на селско стопанските машини.

Управление на полуестествените местообитания

- Необходимост от въвеждане на практики за устойчиво използване и специфични дейности за опазване на естествените характеристики и дивите екосистеми.
- Според Националната стратегия за опазване на биоразнообразието, пасищата и мочурищата са най-уязвимите и застрашени местообитания в страната. Те са приоритетни за взимане на спешни мерки за опазване през следващите години.

Осигуряване на минимално ниво на поддръжка на естествените местообитания

- *Национален стандарт 4.1:* При пасищно и оборно-пасищно отглеждане на животни от рода на ЕРД, ДРД и еднокопитни е задължително наличие на постоянно затревени площи /пасища и ливади/ в съотношение минимум 0,5 ха за отглеждане на 1 възрастно животно от рода на ЕРД /на възраст над 24 месеца/, минимум 0,1 ха за отглеждане на 1 младо животно от рода на ЕРД /на възраст от 2 до 8 месеца/, минимум 0,2 ха за отглеждане на 1 младо животно от рода на ЕРД /на възраст от 8 до 24 месеца/, минимум 0,05 ха за отглеждане на 1 животно от рода на ДРД и минимум 0,5 ха за отглеждане на 1 животно от рода на еднокопитните.

Осигуряване на минимално ниво на поддръжка на естествените местообитания

- Тези площи са определени съобразно нуждите и възможността на животните за набавяне на храна, оптималното натоварване на терена – до 170 кг азот на 1ха/г, оптимално използване – недопускане на преизпасване или не доизпасване.
- Пасищно отглеждане – при тази система животните са денонощно на пасището по време на вегетацията на тревостоя .
- Оборно пасищно отглеждане – при тази система животните се прибират за определена част от денонощието в обора.

Осигуряване на минимално ниво на поддръжка на естествените местообитания

- *Национален стандарт 4.2:* Задължително е постоянните пасища да се почистват от нежелана храстовидна растителност /къпина, шипка/ и да се провежда борба с агресивни и устойчиви растителни видове /орлова папрат, чемерика и др./
- Почистването на постоянните пасища от нежеланата растителност води до подържането на площта в добро земеделско и екологично състояние - добрия облик на пейзажа, предпазва се почвата от деградационни процеси, има по-добри условия за използване на тревостоя от животните и т.н., но.....?????

Осигуряване на минимално ниво на поддръжка на естествените местообитания

- *Национален стандарт 4.3:* Задължително е да се запазват съществуващите полски граници /синори/ в блока на земеделското стопанство и/или земеделския парцел.
- Така се запазват и поддържат естествените местообитания на растителните и животински съобщества.
- *Национален стандарт 4.4:* Задължително е опазването на земеделски площи в близост до гори от навлизането на дървесна и храстовидна растителност в тях.
- Предотвратява се загубата на земеделски земи, площите се поддържат в добро земеделско и екологично състояние

Общи характеристики на мярката

- Бенефициенти могат да бъдат земеделски стопани, физически и юридически лица – включително общини и НПО, които притежават или наемат земя за повече от 5 години и отговарят на съответните условия
- Ще се прилага за 5 годишен период от време
- Ще се прилага в ограничен брой пилотни дейности в избрани пилотни райони

Изисквания

- Да спазват основния пакет дейности
- Да изпълняват задълженията си за срок от 5 години
- Да разполагат с минималната площ за включване в мярката
 - 0,1 ха за плодове, зеленчуци, етерично-маслени и лекарствени култури
 - 0,5 ха за фуражни култури, антиерозионни дейности и управление на полу-естествени местообитания
- Да отговарят на условията на допълнителните дейности

Основни дейности

- За всички участници в НАЕП.
- Основно обучение в агро-екологично земеделие
 - Разработване на агро-екологичен план за дейност на земеделското стопанство *(с ясно посочени граници на земеделското стопанство и полетата, реки и езера, природни местообитания, традиционни характеристики на ландшафта и др.)*
 - Водене на отчетност и счетоводство на стопанството
 - Да спазват правилата за добрата земеделска практика

Допълнителен дейности

□ Биологично земеделие

- ще бъдат подкрепяни земеделски производители, които преминават към биологично земеделие или такива, които вече развиват такова.

Ще бъдат субсидирани следните основни култури:

- Фуражни култури
- Ливади и пасища
- Трайни насаждения
- Етерично маслени и лекарствени култури
- Зеленчукови култури
- Пчеларство

Размер на директните плащания за биологична продукция

Компенсаторни плащания за ха годишно са:

Фуражни култури : 155 Евро/ха

Ливади и пасища: 100 Евро/ха

Трайни насаждения: 418 Евро/ха

Етерично маслени и лекарствени култури: 267

Евро/ха

Зеленчукови култури: 357 Евро/ха

Пчеларство: 15 Евро/пчелно семейство

Застрашени видове отглеждани местни породи

❖ Ще се подкрепя увеличаването броя на отглежданите застрашени местни породи:

- Българско (сиво) говедо
 - Родопско (Родопско късорого) говедо
- Каракачанска овца
- Медночервена Шуменска овца
- Дъбенска овца
- Реплянска овца
- Дългокосместа Карловска коза
- Каракачански кон
- Източнобалканската свиня

Местни породи, застрашени от изчезване

Размер на плащанията:

- Българско (сиво) говедо – 200 Евро/ глава
 - Родопско (Родопско късорого) говедо – 200 Евро/ глава
 - Каракачанска овца – 25 Евро/ глава
 - Медночервена Шуменска овца – 25 Евро/ глава
 - Дъбенска овца – 25 Евро/ глава
 - Реплянска овца – 25 Евро/ глава
 - Дългокосместа Карловска коза – 25 Евро/ глава
 - Каракачански кон
 - Източнобалканската свиня – 62 Евро/ глава
- За племенно свидетелство еднократно – през първата година:
- Овце – 20 Евро
 - Говеда – 29 Евро

Допълнителни дейности

■ Управление на полу-естествени местообитания

- На територията на общините, на които са разположени ПП Странджа, ПП Русенски Лом и Крайморска Добруджа ще се подкрепят следните основни дейности:

Допълнителни дейности

Въвеждане на регулирано изпасване – 61 Евро/ха

Преустановяване на използването на минерални торове и пестициди – 77 Евро/ха

Поддържане на ливади и пасища – 31,5 Евро/ха

Презасяване на пасища и ливади – 100 Евро/ха (еднократно)

Забрана на пашата върху пясъчни дюни – 20 Евро/ха

Въвеждане на противоерозионни дейности в земеделски земи

В общините от водосборите на р. Струма и р. Арда ще подкрепят следните основни дейности:

1. Цялостно затревяване с многогодишни тревни смеси :
 - със запасяващо торене – 320 Евро/ха
 - без запасяващо торене – 250 Евро/ха
2. Затревени буферни зони – 250 Евро/ха
3. Поясно редуване на културите - 30 Евро/ха
4. Оттокоотвеждащи бразди – 25 Евро/ха
5. Водозадържни ямки в трайни насаждения - 100 Евро/ха
6. Отглеждане на почвозащитни пред култури – 80 Евро/ха
7. Наорани тераси – 200 Евро/ха
8. Подобрителни мероприятия в пасищата – 100

Общи цели на мярката

1. Да се насърчи въвеждането и постоянното използване на екологосъобразни методи за селскостопанско производство, които защитават или подобряват природната среда и допринасят за: а) постигане на устойчив модел на управление на земята; б) запазването на богатото природно наследство на България и в) повишаването на стандарта на живота на хората.
2. Да се допринесе за опазването и възстановяването на ценни местообитания и природни системи в съответствие с националните цели и целта на ЕС за предотвратяване на загубите на био-разнообразието до 2010г.

Общи цели на мярката

3. Да се допринесе за защитата на почвените и водните ресурси в съответствие с националните цели и задълженията към ЕС, свързани с околната среда, включително Нитратната директива (91/676) и Рамковата директива за водите (2000/60).

4. Да се осигурят конкурентни компенсаторни плащания за земеделските производители и останалите ползватели на земята, които доброволно управляват земите си по благоприятен за околната среда начин.

5. Да се подпомогне диверсификацията на селското стопанство, включително създаването на нови работни места в селските райони

6. Да се стимулира създаването и използването на нови пазари за а) качествени продукти (напр. биологични продукти), които се произвеждат по екологосъобразен начин и влияят благоприятно върху човешкото здраве и б) други екологични стоки и услуги, включително развитието на селския туризъм и свързаните с него възстановителни дейности.

Специфични цели на мярката

- За подпомагане на земеделските производители, участващи в мярката, насочени към:

1. Увеличаване на разбирането и знанията на земеделските производители за въздействието (положително и отрицателно) на селскостопанските практики върху околната среда, особено по отношение на управлението на почвите и водите и опазване на био-разнообразието.

2. Поощряване използването на екологичното планиране в практиките за управление на земеделските стопанства, включително идентифицирането и поддържането на ценни от екологична и ландшафтна гледна точка характеристики на земеделското стопанство.

Специфични цели на мярката

3. Подкрепа за развитието на биологичното земеделие като екологосъобразен и икономически изгоден метод за селскостопанско производство.
4. Запазване на генетичното разнообразие и културното наследство чрез подкрепа за опазването на застрашените местни породи селскостопански животни и традиционни сортове култури особено, когато те носят допълнителни екологични ползи за обществото.
5. Запазване на био-разнообразието чрез насърчаване на опазването на обработваемите земи с висока природна стойност (полу-естествени местообитания), които са застрашени при промяна на начина на земеползване, интензификация на производството и/или изоставяне на земеделските земи, включително и подкрепа за традиционните животновъдни пр

Специфични цели на мярката

6. Поддържане и възстановяване на традиционния селскостопански ландшафт и характеристики на ландшафта, които имат културна, природна или екологична стойност, особено по отношение на био-разнообразието.
7. Запазване на почвените и водните ресурси, включително в районите, които са засегнати от силна ерозия или от замърсяване (напр. в нитратно уязвимите зони) или други форми на замърсяване от селскостопански източници.

Критерии за оценка и санкции

Критерии за оценка – по реда на подаване на документите

В случай на установени нарушения бенефициентът възстановява средствата за дадената година

Счетоводство

Водене на фермерски записи и обикновено счетоводство (вътрешна отчетност на фермата)

1. Счетоводство на фермата - същност.
2. Правила.
3. Въвеждане на необходимите записи на фермата.

I. Счетоводство

- Вътрешна отчетност на фермата – същност.
- Счетоводството е система за записване на всички финансови процеси и явления, протичащи във фермата. То обобщава цялата икономическа информация и е основен инструмент за управление на стопанството.

Полза

- Вземане на полезни решения за правилно управление
- Проучване състоянието на фермата във всеки момент
- Определяне и планиране финансовото състояние
- Своевременно отчитане и сравняване действителните с предвидените резултати
- Сравняване на резултатите на фермата с други, аналогични ферми или организации
- Доказване резултатите пред финансиращи институции

Задължение

- Все още според законодателството, фермерите не са длъжни да водят счетоводство.
- **Задължително условие – водене на счетоводство, при кандидатстване за получаване на субсидии и кредити пред финансиращите институции.**

II. Правила

- Периодичност – стопанската дейност е разделена на периоди с продължителност от 1 година. Приключва се в края на всяка счетоводна година.
- Информативност – представяне на информацията по един и същ начин (ясна, точна, сравнима).
- Счетоводни записвания - всички приходи и разходи се записват в определените счетоводни документи.

Първичните документи са фактурите, квитанциите, касовите бележки, разписките и др. Вторичните (касова книга, книга за приходите, книга за разходите и др.) се изготвят въз основа на първичните документи. Желателно е да са налице всички първични документи.

Земеделското счетоводство обхваща:

- Приходи и разходи от дейността
- Приходи и разходи от допълнителни дейности
 - Семейни приходи и разходи

III. Въвеждане на необходимите записи на фермата

1. Счетоводни сметки

- ❖ Счетоводните сметки са елемент на счетоводната система и са инструменти на счетоводното записване.
 - За всеки счетоводен обект се води счетоводна сметка
 - В сметката се записват всички счетоводни операции в резултат от дейността на фермата
 - Когато е необходим повече от един счетоводен фиш, салдото от единия се пренася в следващия счетоводен фиш
 - Операциите с финансови прехвърляния се вписват най – напред в касовата книга, след това по останалите счетоводни сметки
 - Останалите операции се осчетоводяват при годишното приключване

2. Счетоводни фишове

- ❖ Счетоводните фишове са необходими за улесняване на фермера .
 - Касова книга
 - Приходи от продукция
 - Други земеделски приходи
 - Други приходи и издръжка на семейството
 - Разходи за производство
 - Непреки разходи
 - Инвентарна книга и др.

Записвания в касовата книга

1. Дата
 2. Номер на документа
 3. Описание на операцията
 4. Сума
- ✓ Сумите (салдата), записани в края на фиша се пренасят на следващата страница в касовата книга

Записвания по фишовете

- ✓ Същите записвания от касовата книга се пренасят в съответните фишове

Приходи и разходи от дейността

РАЗХОДИ

- Променливи разходи – непосредствено са свързани с дейността, в резултат на която се създава определен продукт.
- Постоянни разходи – свързани са с цялото стопанство. Не се влияят директно от обема на производство и обективно съществуват, независимо дали се извършва или не стопанска дейност (наеми, застраховки, електричество, телефон).

ПРИХОДИ

- От основна дейност - продажба на продукцията, стоки и услуги
- От спомагателна дейност – комисионни, арендни плащания

Правила за записване

- приходите и разходите се записват в касовата книга, след което се пренасят в съответните фишове
- Някои приходи и разходи не са свързани пряко с финансови движения, т.е. във фермата не постъпват или излизат парични средства – вътрешни движения (произведен фураж за животните), амортизации.

Амортизация

- Амортизацията е загуба от стойността на даден дълготраен продукт, дължаща се на неговата употреба и остаряване.

Тази загуба е дял от първоначалната стойност на ДМА за определен период (1 година).

Изчисляването на амортизацията се извършва при годишното счетоводно приключване. В селското стопанство амортизация се начислява на машините и сградите.

Видове амортизации

- Линейна – всяка година е равна
- Прогресивна (намаляваща или увеличаваща)

Задължения на фермата

- Дългосрочни (над 5 години)
- Средносрочни (между 1 и 5 години)
- Краткосрочни (до 1 година

Получените суми като заеми се вписват в касовата книга, след което се отнасят към съответния фиш

При годишното приключване се разделя делът на погасения заем от остатъка

Отнасят се към фиша “ Задължения и инвестиции“

Инвестиции във фермата

- представляват използването на финансовите средства за придобиване на ДМА, средства за производство или ценни книжа.
- Осигуряват се от собствени или заемни средства
- не са разходи, а промяна на авоарите на стопанството.
- Стойността на инвестицията се вписва в касовата книга, и се отнася към фиша “Задължения и инвестиции“

Допълнителни доходи и семейни операции

- Допълнителни доходи – приходи от дейности извън фермата (заплата, пенсия). Получената сума се вписва в касовата книга, след което се отнася към фиша за ”допълнителни доходи“.
- Семейство – това са основно разходите за издръжката му или някакви извънредни приходи. Те се записват в касовата книга, след което се отнася към фиша за “семейството”.

Инвентаризация на стопанството

- Да изясни състоянието на фермата
- Да определи наличностите и задълженията в момента
- Да изготви баланса

Време на провеждане

- При откриване на счетоводство
- В края на всяка финансова година
- При продажба, ликвидация и др.
- При кандидатстване за заем

Счетоводен баланс на фермата

- Обобщена и подредена таблица на инвентаризацията. Съставена от две части:
 - лява част – активи: стопанските средства, притежание на фермата подредени по степен на ликвидност.
 - дясна част – пасиви: стопанските средства, инвестирани във фермата подредени по степен на изискуемост.

Цели на баланса

- Представя състоянието на стопанството
- Показва настъпилите промени в актива и пасива между два счетоводни периода
- Служи за анализ на състоянието на фермата

Правила за изготвяне

- Двете части трябва да са равни – актива да е равен на пасива
- Подрежда се по определен начин
 - активите – от дълготрайните
 - пасивите – от собствените към заемните (от дългосрочните към краткосрочните)

Добра земеделска практика
Добри земеделски и екологични условия

Какво е добра земеделска практика
и спазване на добри земеделски и
екологични условия ?

ОБИЧАЙНАТА ДОБРА ЗЕМЕДЕЛСКА ПРАКТИКА
е...

*Стандарт на
земеделие което
всеки съвестен
стопанин спазва
във включения в
програмата
район"*

Добра земеделска практика допринася за:

- *Опазване на водите*
- *Опазване на почвата*
- *Опазване на въздуха*
- *Не замърсяване с отпадъци*

Елементи на ДЗП

- *Законодателство за опазване на природата*
- *Кодове за добра земеделска практика*

Законодателство

- *Закон за опазване на околната среда*
- *Закон за опазване на земеделските земи*
- *Закон за опазване на почвите от замърсяване*
- *Закон за водите*

Правила за добра земеделска практика

- Според раздел 9 от Регламент 1750/1999, който определя правилата за някои дейности, включително и агро-екологичните такива, член 28 гласи:

“Обичайната добра земеделска практика е стандарт на земеделска дейност, която разумният земеделски производител трябва да следва в дадена област ...

... Страните – членки трябва да създадат лесно проверими набор от стандарти при разработването на техните планове за развитието на селските райони. Във всички случаи тези стандарти ще изискват съответствие със задължителните изисквания за опазване на околната среда.“

Правила за добра земеделска практика

Предложеният подход за въвеждане на правилата за добрата земеделска практика в рамките на агро-екологичните схеми за България се основава на три основни ключови елемента:

- Законодателство за опазване на околната среда – задължително за всички земеделски производители
- Лесно проверими стандарти за Добрата земеделска практика – задължителни за всички земеделски производители, участващи в агро-екологичните схеми
- Допълнителни препоръки – те са препоръчителни за всички производители, участващи в агро-екологичната схема

Правила за добра земеделска практика

Определени са три области на Добрата земеделска практика съгласно съществуващото екологично законодателство, свързано със земеделието:

- Замърсяване на водите
- Използване на земята и почвено плодородие
- Екологично чувствителни зони и природни обекти

Правила за добра земеделска практика

Прилагането на правилата за добра земеделска практика гарантира достатъчно ниво на защита на природните ресурси от замърсяване и разрушаване, поддържа почвеното плодородие, флората и фауната и допринася за намаляване на глобалното затопляне

Правилата за добра земеделска практика са **минималните задължения**, които трябва да се спазват от земеделските стопани, за да бъдат избираеми за компенсаторни плащания

Тези плащания се извършват за агро-екологични дейности, които надвишават тези минимални задължения.

ЗАЩО Е ОПАСНО ЗАМЪРСЯВАНЕТО НА ВОДИТЕ С НИТРАТИ ОТ ЗЕМЕДЕЛСКИ ИЗТОЧНИЦИ?

- Високото съдържание на нитрати в повърхностните води създава условия за еутрофикация, изразяваща се в появата на прекомерно много водорасли и други водни растения, които усвояват кислорода от водата и довеждат до загиване или миграция на риби и други водни обитатели.
- Възможен е и масов растеж на вредни видове водорасли, които са токсични за човека и животните.

Резултат - водите губят своята икономическа значимост като ресурс за туризъм, отдих и развлечения, понижава се качеството на околната среда

КАК МОЖЕ ДА СЕ РЕШИ ПРОБЛЕМЪТ СЪС ЗАМЪРСЯВАНЕТО НА ВОДИТЕ С НИТРАТИ ОТ ЗЕМЕДЕЛСКИ ИЗТОЧНИЦИ?

Директива на Съвета за опазване на водите от замърсяване с нитрати от селскостопански източници (91/676/ЕИО).

Цел на директивата:

- да се намали замърсяването на водите, предизвикано или породено от нитрати от селскостопански източници
- да се предотврати всяко ново замърсяване от този вид.

Причини за внасяне на излишни количества азот

- надценяване на очакваните добиви. Необходимо е точно да се определят очакваните добиви от конкретното поле. По този начин по-добре ще се определят нуждите от азот за всяка култура;
- подценяване на запасеността на почвата с азот. Тази запасеност трябва да се определи много точно, тъй като тя се променя в зависимост от климата, предшественика и торенето му;
- подценяване на количеството азот, което се съдържа в оборския тор. При торене с органични торове трябва да се има предвид съдържанието на азот в тях и количеството, което трябва да се внесе;
- неравномерно внасяне на торовете, което зависи от лошата регулировка на машините за торене, климатичните фактори

Замърсяването на водите с нитрати от земеделски източници:

- **“точково” замърсяване** - когато се допусне изпускане или заустване на замърсяващи вещества във водите от конкретен източник, в случая нитрати - например просмукване на оборски тор от торище.

Причини - в резултат на пропуски, небрежност и неправилно управление и съхранение на органични торове.

Замърсяването на водите с нитрати от земеделски източници:

- **“дифузни” източници:**
 - при прилагането на органични или минерални торове в количества, превишаващи нуждите на културите от хранителни елементи
 - при тънък повърхностен почвен слой, който не може да абсорбира хранителните вещества
 - при внасяне на торове при неподходящи почвени или климатични условия.
 - Резултат - изтичане в полската отводнителна система, в близки реки и езера, проникване в по-долните почвени слоеве, водещо до замърсяване на подземните води.

Българско законодателство

- Наредба № 2 от 16.10.2000 г.
- Предмет - водните обекти или части от тях, съдържащи повърхностни води, подземни, в т.ч. и минерални води, и крайбрежни морски води.
- Цел - опазване на водите от замърсяване с нитрати от земеделски източници

Основни изисквания на Наредба № 2

1. Да се определят водите във водните обекти или части от тях, които са замърсени или са застрашени от замърсяване и уязвимите зони
2. Да бъдат разработени Правила за добра земеделска практика
3. Да бъде разработена Програма за ограничаване и ликвидиране на замърсяването в уязвимите зони
4. Да бъдат разработени програми за обучение и информироване на земеделските стопани за прилагане на утвърдената добра земеделска практика

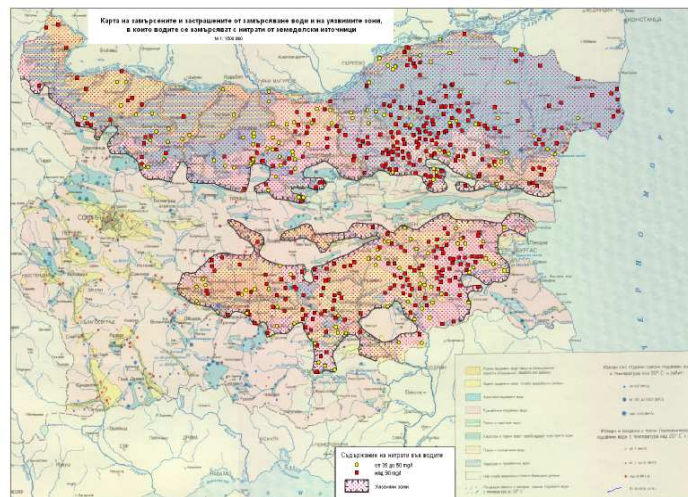

Определяне на водите във водните обекти или части от тях, които са замърсени или са застрашени от замърсяване

Критерии:

1. повърхностните води, използвани или предназначени за питейни нужди, съдържат нитрати с концентрация, по-голяма от 50 мг/л
2. подземните води съдържат нитрати с концентрация, по-голяма от 50 мг/л
3. повърхностните води от езера или естуари и крайбрежните морски води са засегнати от еутрофикация
4. има налични данни за замърсените води и за уязвимите подземни водни обекти, в които съществува опасност от замърсяване на водите

Уязвими зони - районите, в които чрез просмукване или оттичане водите се замърсяват с нитрати от земеделски източници

Задължителни елементи в правилата на ДЗП

- Периодите, през които разпръскването на торове е забранено;
- Разпръскването на торове върху наклонени терени;
- Разпръскването на торове върху водонаситени, наводнени, замръзнали или покрити със сняг терени;
- Условието за разпръскване на торове в близост до водни течения;
- Обема и характеристиките на депата за съхранение на органични торове, включително мерки за предотвратяване на замърсяването на подземните и повърхностните води с течности, произхождащи от тях или от складирани фуражи;
- Условието и реда за разпръскване на торове, включително честотата и начина на разпръскване на разтвори на минерални и органични торове, с цел поддържането на загубите на хранителни съставки от разтвора на приемливо равнище

Елементи, чието включване в практиката е препоръчително:

- Управлението на използването на земята, включително и правилата за сеитбооборот, за съотношението на площта, заета от многогодишни и от едногодишни растения;
- Поддържането на минимално количество растителна покривка през влажните периоди от годината с цел отнемане на азота от почвата и предотвратяване на замърсяването на водите с нитрати;
- Въвеждането на планове за употребата на тор в рамките на земеделските стопанства и воденето на отчетност за внесения тор;
- Предотвратяването на замърсяването на водите чрез отмиване и изтичане на водата далеч от корените на растенията в районите, обхванати от напоителни системи.

Минимални изисквания по отношение на минералните торове и продуктите за растителна защита (ПРЗ)

Задължения, които всички земеделски производители са длъжни да спазват :

- В крайбрежните заливаеми ивици на реките не се складират ПРЗ и минерални торове.
- Опаковки, специални облекла и оборудване, свързани с торенето, не се мият в реки, язовири и други повърхностни водни обекти.
- Да не торят в пояс II на санитарно-охранителната зона на водоизточниците за питейно-битово водоснабдяване, в които съдържанието на нитрати е по-високо от 35 милиграма на литър
- Минералните торове се съхраняват и превозват при спазване на санитарно-хигиенните изисквания и на изискванията за пожарна и взривна безопасност по начин, който изключва увреждане на здравето на хората, животните и околната среда.
- Земеделските производители са длъжни да водят на отчет употребените количества и видове минерални торове за всяко поле.

Минимални изисквания по отношение на минералните торове и продуктите за растителна защита (ПРЗ)

- Земеделските производители уведомяват Регионалните служби за растителна защита (РСРЗ) преди извършване на растителнозащитни мероприятия с наземна и авиационна техника.
- Техниката за растителна защита е преминала технически преглед пред Регионалната служба на контролно-техническа инспекция (РСКТИ), което се удостоверява със служебна бележка от РСКТИ и талон за технически преглед
- да не мият опаковки, специални облекла и оборудване, свързани с торенето в реки, язовири и други повърхностни водни обекти

- Земеделските производители купуват ПРЗ от лицензирани търговци, като ползват Списък на разрешените за предлагане на пазара и употреба продукти за растителна защита, регистрирани торове и подобрители на почвата за съответната година, който се издава от Националната служба за растителна защита (НСРЗ) и може да бъде намерен в съответните РСРЗ по места, в сайта на НСРЗ в рамките на уебстраницата на Министерството на земеделието и горите
- Посевен и посадъчен материал не се използва, без да притежава фитосанитарен паспорт или здравно свидетелство от РСРЗ.

- Земеделските производители на овощен и лозов посадъчен материал и семепроизводителите, посочени в приложение № 5 част А на Наредба № 1 за фитосанитарен контрол, притежават удостоверение за регистрация в официалния регистър на РСРЗ съгласно чл. 33, ал. 1.
- Земеделските производители използват предпазно работно облекло при извършване на растителнозащитни дейности

Последното растителнозащитно мероприятие е извършено така, че е спазен карантинният срок на ПРЗ при прибирането на реколтата, което се отбелязва в Дневник за проведените химични обработки и употребени торове, подобрители на почвата и биологично активни вещества

ПРАВИЛАТА ЗА ДОБРА ЗЕМЕДЕЛСКА ПРАКТИКА – ЗАДЪЛЖИТЕЛНИ ИЛИ ДОБРОВОЛНИ?

Правилата за добра земеделска практика **задължително** трябва да бъдат прилагани от земеделските стопани на териториите на санитарно-охранителните зони около водоизточниците и съоръженията за питейно-битово водоснабдяване и около водоизточниците на минерални води, използвани за лечебни, профилактични, питейни и хигиенни нужди.

ПРАВИЛАТА ЗА ДОБРА ЗЕМЕДЕЛСКА ПРАКТИКА – ЗАДЪЛЖИТЕЛНИ ИЛИ ДОБРОВОЛНИ?

За земеделските стопани, чието стопанство попада на територията на уязвимите зони, мерките, съдържащи се в Правилата за добра земеделска практика, стават **задължителни**, като част от Програмата за ограничаване и ликвидиране на замърсяването в чувствителните зони.

За земеделските стопани, чиито стопанства не попадат на територията на уязвимите зони, тяхното спазване е **доброволно**.

6-те задължителни елемента на Правилата – включени в 2 части

Част 1: Употреба на торове

и Мерки при разпръскването на торове
върху наклонени терени (с наклон, по-
голям от 6 градуса)

Част 2: Съхранение на торове (органични и
минерални)

Употреба на торове

- Не се препоръчва внасянето на азотни торове и оборски тор в периода между 1.XI. и 31.I.
- На свободни площи и площи, заети с трайни култури, се препоръчва да се избягва торенето до 15.II.
- Не се препоръчва внасянето на пресен оборски тор. Най-добре е твърдият оборски тор да се съхранява 6-8 месеца преди внасянето му. Течният оборски тор да се съхранява поне 4 месеца, преди да бъде внесен
- Препоръчва се оборският тор да се разпръсква преди обработката на почвата (есен и пролет) и подготовката за засяване или засаждане на културите
- Не се препоръчва торене с азот на напълно или частично замръзнала почва, както и на почва, изцяло или отчасти покрита със снежна покривка.

Употреба на торове

- По изключение, при някои интензивни култури (зеленчуци, поливна царевица) могат да се внасят до 210 кг азот на хектар годишно. За останалите култури, количеството торове, внасяни в почвата, не трябва да съдържа повече от **170 кг/ха азот**
- При внасяне на повече от **120 кг/ха азот**, нормата на азота се разделя на две – до **2/3** се внасят предсеитбено или преди засаждането, а остатъкът се оставя за подхранване
- На почви с лек механичен състав, азотната норма се разделя на две или три части, за да се избегне просмукването на нитрати в по-долните почвени слоеве и попадането им в плитките подземни води.

Употреба на торове

- Не се препоръчва внасяне на азотни торове при обилни валежи
- При внасяне на азотни торове на терени без наличие на растителна покривка, да се извършва незабавно инкорпориране чрез култивиране, дисковане, заораване
- При използване на азотни торове да се обръща внимание на разпръскването им на площи, където опасността от повърхностно оттичане и дълбочинно просмукване е голяма
- Не се препоръчва внасянето на азотни торове на естествено преовлажнени почви и на наводнени почви (с изключение на оризища)
- Да се поддържат грижливо резервоарите, цистерните и тръбопроводните при използване на течни торове с оглед на избягване на евентуални течове
- При равнинни терени, да се избягва използването на торове край водни басейни на разстояние, по-малко от 2 м

МЕРКИ ПРИ РАЗПРЪСКВАНЕТО НА ТОРОВЕ ВЪРХУ НАКЛОНЕНИ ТЕРЕНИ (С НАКЛОН, ПО-ГОЛЯМ ОТ 6 °)

- Не е подходящо да се внасят азотни торове между 1.XI. и 31.I.
- На свободни площи и площи, заети с трайни култури, се препоръчва да се избягва торенето с азот до 15.II.
- Не се препоръчва внасянето на азотни торове на изцяло или частично замръзнала почва и на почва, покрита изцяло или отчасти със снежна покривка
- Препоръчва се азотната норма да се разделя на части, за да се предотврати изнасянето на хранителни вещества по склона. До 2/3 от нея да се внасят предсеитбено или преди засаждането, а остатъкът да се оставя за подхранване

- Препоръчва се обработката на почвата се извършва контурно (по хоризонталите) или напречно на склона
- При създаване на трайни насаждения, се препоръчва редовете да се ориентират по хоризонталите на терена. В междуредията да се въвеждат временно или постоянно уплътняващи култури
- При наклонени терени, се препоръчва да се избягва използването на торове край водни басейни на разстояние, по-малко от 6 м

II. СЪХРАНЕНИЕ НА ТОРОВЕ

СЪХРАНЕНИЕ НА ОРГАНИЧНИ ТОРОВЕ

A. Съхранение на оборския тор – общи изисквания:

- препоръчва се всяка ферма да има отделни съоръжения за съхраняването на двата вида оборски тор – твърд и течен
- не е препоръчително внасянето на пресен оборски тор – нито твърд, нито течен
- съоръжението за съхраняване трябва да има водоустойчиво дъно и да се изгради по начин, който да предотвратява излизането на отпадъците извън него. Съоръжението трябва да бъде проверявано редовно и своевременно да се отстраняват дефекти се предприемат незабавни действия за отстраняването им

Съхранение на твърд оборски тор

- Нужно е да се осигури съоръжение за съхранение на твърдия оборски тор с достатъчен капацитет, достатъчен за съхраняването му в продължение на 3 месеца + 1 месец допълнително
- Препоръчва се твърдият оборски тор да се престои в продължение на 6-8 месеца, преди да бъде внесен в почвата (ферментация, минерализация, обеззаразяване и обезмирисяване)
- Препоръчва се твърдият оборски тор се съхранява в специални торохранилища. При липса на такива, може да се съхранява на водонепропускливи площадки във фермите. Отпадъчните води, отделящи се от съхранявания твърд оборски тор, трябва също да се събират и съхраняват
- Не се препоръчва изграждане на нови съоръжения за съхранение на твърд оборски тор в близост до водни обекти. Препоръчва се разстоянието до тях да е най-малко 20 м

Съхранение на течен оборски тор

- Препоръчително е течният оборски тор да се използва след съхранение в продължение на най-малко 4 месеца
- От особена важност е да има добре построено съоръжение или резервоар в стопанството. Капацитетът (обемът) му зависи от броя на животните и от продължителността на периода на съхранение (най-малко 4 месеца) и от степента на разреждането на течния оборски тор от дъжд или други води
- Препоръчва се съхранението на течния оборски тор да става в съоръжения, специално изградени за целта, в зависимост от специфичните особености, като вида на обора, в който се отглеждат животните
- Не се препоръчва изграждане на нови съоръжения за съхранение на течен оборски тор в близост до водни обекти. Препоръчва се разстоянието до тях да е най-малко 20 м

Съхранение на силаж и отпадъчни води от силажи

- Всички отпадъчни води от силажите трябва да се събират и съхраняват. Това изисква наличие на водонепропускливи канали, по които отпадъчните води от силажи да се оттичат до резервоар, изграден по такъв начин, че да не допусне проникване в почвата
- Силажът, произведен от полуизсъхнала трева и балиран след това в найлонови опаковки, обикновено не създава отпадъчни води. Като предпазна мярка обаче, тези бали трябва да бъдат съхранявани на места с достатъчно дълбока почва и на най-малко 50 м от водни обекти

Проверими стандарти за добра фермерска практика

1. Опазване на водите

1. Забранено е складирането или разполагането на пестициди на 20 м разстояние от бреговете на реките, потоците, езерата, водните басейни или морския бряг.

Пестициди, торове и други химически вещества, трябва да се съхраняват на определено и посочено от участника място, така че да не увреждат водоизточниците и подземните води.

2. Забранено е изграждането на нови постройки за отглеждане на животни или складиране на оборския тор на разстояние по-малко от 20 м от бреговете на реките, потоците, езерата, водните басейни или морския бряг.

3. Забранено е изхвърлянето на остатъци от оборски тор, минерални торове, пестициди или други отпадъци от земеделската дейност (в т.ч. отработени масла или горива) в дренажните канали, реките или потоците, езерата, водните басейни или изоставени кладенци.

4. Забранено е прилагането на минерални торове или органични торове в санитарно-охранителната зона пояси А, Б и В около водоизточниците

Проверими стандарти за добра фермерска практика

II. Земеползване и почвено плодородие

1. Забранено е използване на минерални торове и пестициди, които не са одобрени от компетентните държавни органи.
2. Забранено е използване на вода за напояване, която е замърсена с нива на вредните вещества и отпадъци, които надвишават допустимите нива
3. Забранено е използване на земеделска земя за не-земеделски цели без разрешението на МЗГ по реда на Закона за опазване на земеделските земи.

4. Задължително е използване на произведения в стопанството оборски тор за земеделската земя в стопанството. Излишъкът да се депонира и съхранява без опасност от последващо замърсяване на водите и почвите.

5. Необходимо е информирането на отговорните органи (регионалните служби на МЗГ и МОСВ) за всякакви явни проблеми, свързани със замърсяване, които засягат качеството и безопасното ползване на почвите и водите.

6. Гъстотата на животните за ха не трябва да превишава 2 ж.е./ха (за ЕРД) и 13 ж.е./ха (за ДРД).

7. Задължително е спазване на всички препоръки и наредби при прилагане и съхранение на пясък

Проверими стандарти за добра фермерска практика

- iii. **Защитени територии и исторически места**
 - 1. Забранено е предприемане на действия, с които могат да се причинят увреждания на археологическите обекти и културни паметници
 - 2. Всички екологично ценни природни местообитания и характеристики на ландшафта на земеделските стопанства е необходимо да бъдат отчетени по време на подготовка на агроекологичния план на цялото земеделско стопанство. Забранено е преместване или разрушаване на тези местообитания и характеристики в

Изготвяне Агро-екологичен план на фермата.

Необходима информация за изготвяне на Агро-екологичен план

1. Карта на землището с отбелязани парцели.
2. Документи за собственост или договори за наем.
3. Информация дали има защитени територии.
4. Списък на всички парцели на стопанството.
5. Скици на парцелите.
6. Водене на счетоводство.
7. Мерки които ще изпълнява стопанството.
8. Сертификати /ако има/.

Агро-екологични планове

❖ Елементарен

❖ Комплексен

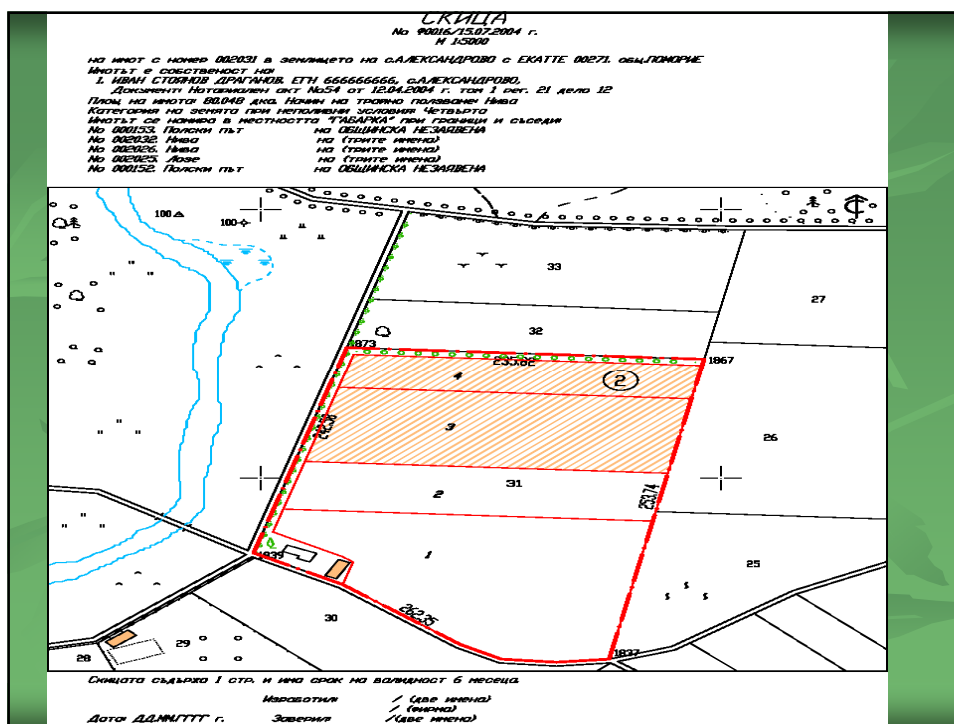
Какво опазваме с Агро-екологичния план ?

1. Традиционен облик на пейзажа.
2. Цени хабитати.
3. Райони с голямо природно, културно и историческо значение.

Какво трябва да е показано върху Агро-екологичния план?

1. По коя мярка ще кандидатства стопанството.
2. Цените характеристики на ландшафта/пейзаж/.
3. Границите на стопанството да са ясно отбелязани.

Условни знаци

Височинна опорна точка	327.12
Горска точка на правоъгълна координатна мрежа	
Триангулационна точка	100 Δ
Точно стабилизирана полигонова основа или опорна точка	100 ⇄
Постройка с нестопанско ползване	
Постройка със стопанско ползване	
Гробище	
Силно яно	Сил. яно
Обозначения за цветя, зеленаци и др.	
Навес	
Лесник	
Вход на подземно помещение (подземен склад, изба и др.)	
Гробище	
Железопътна линия	
Автомагистрала	
Път - I, II, III и IV клас	
Лесни и горски пъвени пътища	
Глежионна пътека	
Мост - железен, стоманобетонен, каменен	
Мост - дъвен	
Малки мостове	

Рискич поток или река	
I. с ширина до 3 м	
II. с ширина над 3 м	
Канал или вода	
I. с ширина до 3 м	
II. с ширина над 3 м	
Подпорна кръвова стена - стоманобетонна или каменна	
Подпорна кръвова стена - дъвена	
Извор с надпис за надморска височина при значимост (когато само при значителен дебит и нестопанско ползване)	343.6
Кладенец с надпис за надморска височина (когато само извън населени места)	333.4
Чешма	376.3
Водохранилище, дъждовно яно	водхр. дъжд.
Стопанска граница (граница на владение, ниво)	
Граница между отделните полета	
Масивна ограда	
Паянтова ограда	
Вал - дъвена историческа стена, стари земяни укрепления	
Граница за разграничаване на различни повени покрития	
Нива	
Посице, мери	
Ливада	
Мокра ливада	
Зеленичкова градина	
Дънница	
Технически култури	
Община граница	

Плодни храсти	
Лозе	
Дърво - широколистно	
Дърво - иглолистно	
Дърво - топола, кипарис	
Малка група дървета - широколистни	
Малка група дървета - иглолистни	
Малка група дървета - смесена с превладание на широколистни	
Малка група дървета - смесена с превладание на иглолистни	
Малка група дървета - кипариси или тополи	
Отделен храст	
Тясна ивица храсти (без път)	
Редно дървета	
Тясна ивица гора, полевоитно горско насаждение	
Гора	
Гора - смесена	
Гора - рядка (редина)	
Храсти	
Сечиве	
Гора - опожарена или изсъхнала	
Блатна растителност (тръстика, магар и др.)	
Блато, мочурница 1. с постоянна брегова линия и блатна растителност 2. с непостоянна брегова линия и блатна растителност	

Гъсеници	
Чакъленици	
Камениста повърхност	
Слаг, овраг, откос	
Изкуствена тераса	
Скали	
Вход на пещера	
Информация за ценни растителни съобщества	
Информация за животински представители на територията	
Информация за мигриращи птици	
Характерни (традиционни) елементи на ландшафта	
Земитени територии (памет. забележителности, ЗМ, (памет. забележителности, земитени местности, археолог. обекти, ист. места, паметници на културата)	
Санитарно-охранителни зони	
Дърва убежище за гнездящи птици	
Полета, в които се извършва агроекологична дейност	
Намер на поле в парките на мнотата	